

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
Навчально-науковий інститут історії та філософії
Кафедра права та методики викладання правознавства

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор навчально-наукового
інституту історії та філософії
Ю.В. Подрез

01 жовтня 2018 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

Перший (бакалаврський) рівень

галузь знань: 08 Право
спеціальність: 081 Право
освітньо-професійна програма: Право
Мова навчання: українська

Погоджено
науково-методичною комісією
Навчально-наукового інституту
історії та філософії

28 вересня 2018 р.

Голова: Подрез Ю.В.
к. істор. н., доцент

Суми - 2018

Розробник:

Курова Аліна Анатоліївна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права та методики викладання правознавства

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри права та методики викладання правознавства

Протокол № 2 від 28 вересня 2018 р.

В.о. завідувача кафедри

кандидат педагогічних наук, доцент

О.М. Іваній

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів –6	Бакалавр	Обов’язкова	
		Рік підготовки:	
1-й, 2-й		1-й, 2-й	
Семестр			
2-й, 3-й		2-й, 3-й	
Лекції			
30 год.		10 год.	
Практичні, семінарські			
52 год.		4 год.	
Лабораторні			
-		-	
Самостійна робота			
94 год.		164 год.	
Консультації:			
4 год.	2 год.		
Загальна кількість годин - 180	Вид контролю:		
	залік		

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Історія держави і права зарубіжних країн є фундаментальною, базовою юридичною дисципліною, мета якої є вивчення на прикладі найзначніших світових типів державно-правових систем історії виникнення й розвитку головних інститутів держави і права, їх закономірностей і напрямів, набуття самостійних навичок аналізу окремих нормативних актів, вмінь узагальнювати окремі державно-правові явища. Такі знання й навички сприятимуть кращому розумінню державно-правових реалій сучасності, сутності, негативних і позитивних сторін чинного права, а також допоможуть прогнозувати їх подальшу еволюцію.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою інтегральної, загальних та фахових компетентностей.

Інтегральна компетентність полягає у здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування правових доктрин, принципів і правових інститутів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетенції:

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство.

Фахові компетентності:

ФК 1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.

ФК 2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК6. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ФК 12. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.

2. Передумови для вивчення дисципліни

«Історія держави і права зарубіжних країн» — за змістом та фаховим спрямуванням визначена вітчизняними освітянськими стандартами як юридична дисципліна, котра разом із «Теорією держави і права», «Історією держави і права України» формують підвалини (фундамент) вивчення сучасних держави і права, що зумовлює їх місце в системі юридичної освіти як фундаментальних дисциплін.

3. Результати навчання за дисципліною

Результатами вивчення навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» є знання про сучасний стан і проблематику цієї науки; розвиток суспільного ладу на різних етапах вітчизняної історії; систему органів влади й управління, суду в Україні зі стародавніх часів до сучасності; державно-правові інститути в Україні; основні джерела рабовласницького, феодального, буржуазного та радянського права; структуру судових органів, поліцейської служби; перешкоди і проблеми, які виникали на шляху будівництва української державності; історію кодифікації права України.

Уміння	<p>ПРУ 3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.</p> <p>ПРУ 5. Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю.</p> <p>ПРУ 6. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.</p> <p>ПРУ 8. Використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин.</p>	<p><i>Студент повинен вміти на достатньому рівні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -використовувати досвід історії держави і права в практичній діяльності під час створення демократичної правової держави в Україні; -аналізувати правові акти та інші документи за допомогою різних наукових методів, спираючись, передусім, на принцип історизму; -використовувати в практичній діяльності знання основних принципів континентальної та англосаксонської систем права; -самостійно робити правильні прогнози в галузі суспільно-політичного життя України на основі історико-правових знань
Комунікація	<p>ПРК 3. Відтворювати зміст, демонструючи розуміння з основних професійних та суспільних тем.</p>	<p><i>Студент повинен володіти на достатньому рівні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -основами професійної культури юриста; - здатністю ідентифікувати і вживати різні способи спілкування; -при формулюванні власної позиції щодо конкретної життєвої ситуації, пов'язаної з державою чи правом, обґрунтовано використовувати юридичну термінологію.
Автономія і відповідальність	<p>ПРА 4. Здатність до подальшого навчання з високим рівнем автономності</p>	<p><i>Студент повинен на достатньому рівні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -аргументувати свою думку при відповіді на питання навчальної дисципліни, спираючись на положення отриманих знань; - використовувати юридичну термінологію;

4. Критерії оцінювання результатів навчання

Кількість балів	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
90 – 100	Оцінка «відмінно» ставиться коли студент має системні, міцні знання в обсязі та в межах вимог навчальних програм, усвідомлено використовує їх у стандартних та нестандартних ситуаціях. Уміє самостійно аналізувати, оцінювати, узагальнювати опанований матеріал, самостійно користуватися джерелами інформації, приймати рішення.
82 - 89	Оцінка «добре» ставиться коли студент має гнучкі знання в межах вимог навчальних програм, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях, уміє знаходити інформацію та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми.
74 - 81	Оцінка «добре» ставиться коли студент знає істотні ознаки понять, явищ, зв'язки між ними, вміє пояснити основні закономірності, а також самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), вміє робити висновки, виправляти допущені помилки. Відповідь студента правильна, логічна, обґрунтована, хоча їм бракує власних суджень.
64 - 73	Оцінка «задовільно» ставиться коли студент відтворює основний навчальний матеріал, виконує завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності.
60 - 63	Оцінка «задовільно» ставиться коли у студента відповідь фрагментарна, характеризується початковими уявленнями про предмет вивчення
35-59	Оцінка «не задовільно» ставиться коли студент не логічно та незрозуміло відтворює навчальний матеріал.
1 - 34	Оцінка «не задовільно» ставиться коли студент відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення.

Розподіл балів

Для заліку

Поточний контроль														
Розділ 1			Розділ 2						Розділ 3				Разом	Сума
Т. 1	Т. 2	Т. 3	Т. 1	Т. 2	Т. 3	Т. 4	Т. 5	Т. 1	Т. 2	Т. 3	Т. 4			
Поточний контроль												70	100	
5	5	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6			
Контроль самостійної роботи												30		
2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3		3	

T1, T2-теми розділів

4.1 Критерії оцінювання видів роботи для поточного контролю

Під час оцінювання результатів навчання застосовується накопичувальна бально-рейтингова система, що передбачає оцінювання якості виконання студентами всіх видів аудиторної та поза аудиторної навчальної діяльності, спрямованих на опанування навчального навантаження шляхом поточного та підсумкового контролю. Система оцінювання курсу реалізується згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів під час відвідування лекцій, роботи на практичних заняттях, виконання тестових завдань, та виконання інших видів самостійної роботи.

Для заліку

Поточний контроль складається з таких компонентів:

- **70 балів:** робота на **практичних** заняттях – підготовка доповідей, усні відповіді, участь в обговоренні питань / дискусіях, виконання практичних індивідуальних завдань, виконання тестових завдань.

- **30 балів:** контроль **самостійної роботи** – підготовка до семінарів та опрацювання теоретичного матеріалу, виконання домашніх завдань, підготування рефератів тощо.

Разом – **100 балів.**

Теоретичні знання та практичні навички перевіряються на практичних заняттях. Способами демонстрування результатів навчання студента з предмету «Історія держави і права зарубіжних країн» є підготовка теоретичних питань до практичних занять, участь в обговоренні

теоретичних питань з теми практичного заняття, аналітичні звіти та доповіді, усні відповіді, а також написання письмових тестів, що нараховують загалом 70 балів за кумулятивним принципом (з розрахунку 5-6 балів максимум за аудиторну роботу на кожному практичному занятті). Усі бали, набрані на семінарських заняттях, додаються.

Самостійна робота включає виконання домашніх завдань, підготування рефератів та презентацію результатів виконаних завдань на практичних заняттях, а також інші види індивідуальних та групових завдань на розсуд викладача – сумарно 30 балів.

4.2 Критерії оцінювання рівня теоретичної та практичної підготовки студента для підсумкового контролю з дисципліни (екзамен)

Бали	Рівень	Оцінка	Критерії оцінювання
21-25	А	«відмінно»	Оцінка виставляється за правильну, ґрунтовну та повну відповідь, самостійне наведення адекватних прикладів до теоретичного матеріалу, творче висвітлення проблем та якісне виконання практичного завдання.
16-20	В	«добре»	Оцінка виставляється за правильну, але недостатньо розгорнуту та ґрунтовну відповідь, самостійне наведення адекватних прикладів до теоретичного матеріалу, нетворче висвітлення проблем та не зовсім якісне виконання практичного завдання.
11-15	С		Оцінка виставляється за правильну, але недостатньо розгорнуту та ґрунтовну відповідь, наведення з певною допомогою викладача адекватних прикладів до матеріалу, нетворче висвітлення проблем, виконання

			практичного завдання з окремими негрубими помилками.
6-10	D	«задовільно»	Оцінка виставляється правильну відповідь, яка проте відзначається порушенням логіки викладу, неаргументованим висвітленням проблем, помилками у наведенні прикладів до теоретичного матеріалу та недостатньо якісним виконанням практичного завдання.
1-5	E		Оцінка виставляється за в основному правильну відповідь, яка містить певні не грубі помилки, відзначається порушенням логіки викладу, неаргументованим висвітленням проблем, помилками у наведенні прикладів до теоретичного матеріалу та недостатньо якісним і неповним виконанням практичного завдання.
0	FX	«незадовільно»	Оцінка виставляється за неправильну, неповну відповідь, відсутність міцних знань з питань курсу, за неякісне виконання практичного завдання.

5. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є: усні опитування на практичних заняттях; тематичне тестування; захист індивідуального заняття; виконання комплексної контрольної роботи; написання рефератів.

Перелік екзаменаційних питань

1. Предмет та метод історії держави і права зарубіжних країн. Періодизація курсу.
2. Основні риси суспільного та державного ладу в країнах Стародавнього Сходу (Єгипет, Вавилон, Індія, Китай).

3. Двірцева система управління в країнах Стародавнього Сходу (Єгипет, Вавилон, Індія, Китай).
4. Кастовий устрій в країнах Стародавнього Сходу. Система варн у Стародавній Індії.
5. Загальна характеристика Законів царя Хаммурапі.
6. Право власності за Законами царя Хаммурапі та Законами Ману.
7. Шлюбно-сімейне право в країнах Стародавнього Сходу (Єгипет, Вавилон, Індія, Китай).
8. Злочини і покарання в праві Стародавнього Сходу.
9. Особливості держави і права античного світу. Утворення Афінської держави.
10. Реформи Солона, Клісфена, Ефіальта та Перикла у Афінах.
11. Державний лад Афін у V-IV ст. до н.е. Система афінської демократії.
12. Особливості державного ладу Стародавньої Спарти.
13. Утворення держави в Римі. Реформи Сервія Тулія.
14. Державний лад Риму в період республіки.
15. Перехід Риму від республіки до імперії. Диктатура Сулли. Перший та другий тріумвірати.
16. Державний лад Риму в період принципату.
17. Державний лад Риму в період домінанту.
18. Поділ Римської імперії на Західну і Східну. Її державно-правовий розвиток.
19. Право Стародавнього Риму (періодизація, джерела).
20. Загальна характеристика Законів XII таблиць.
21. Право власності за Законами XII таблиць. Сервітути.
22. Договір займу в Стародавньому світі (за Законами Хаммурапі, Законами Ману, Законами XII таблиць).
23. Суд і процес у Стародавньому Римі (легісакційний, формулярний, екстраординарний).

24. Держава і право франків.
25. Злочини проти особи і власності за “Салічною правдою”.
26. Феодальні держави Західної Європи. Основні етапи розвитку (ранньофеодальна станово-представницька й абсолютна монархія).
27. Особливості державно-правового розвитку феодальної Англії. Нормандське завоювання 1066 р. та його наслідки.
28. Реформи Генріха II. Державно-правовий розвиток Англії у XII ст.
29. Велика хартія вольностей 1215 р.
30. Особливості державно-правового розвитку феодальної Німеччини. Саксонське зерцало, “Кароліна” (загальна характеристика).
31. Особливості державно-правового розвитку феодальної Франції.
32. Сутність сюзеренітету-васалітету в країнах Європи. Феодальна земельна власність (алод, бенефіцій, феоде).
33. Феодальний суд в країнах Західної Європи. Звинувачувально-змагальний та інквізиційний процес.
34. Буржуазна революція в Англії. Особливості, етапи та державно-правові наслідки буржуазної революції в Англії.
35. Державно-правові наслідки реставрації Стюартів та “Славної революції” 1688 р.
36. Habeas Corpus Act 1679 р. та Білль про права 1689 р.
37. Формування конституційної монархії в Англії. Акт про престолоуспадкування 1701 р.
38. Війна за незалежність у Північній Америці та утворення США. Декларація незалежності США 1776 р.
39. Статті конфедерації 1781 р. Причини переходу до федеративного устрою США.
40. Білль про права – перші 10 поправок до Конституції США 1787 р.
41. Державний лад за Конституцією США 1787 р.
42. Державно-правові наслідки буржуазної революції у Франції 1789-1894 рр.

43. Декларація прав людини і громадянина 1789 р. та Конституція Франції 1791 р. та закріплення в ній принципу розподілу влади.
44. Конституції Франції 1795 р. (Директорія) та 1799 р. (Консульство).
45. Перша імперія у Франції. Бонапартизм.
46. Кодифікація французького цивільного права. Загальна характеристика Цивільного кодексу Франції 1804 р.
47. Право приватної власності за Цивільним кодексом Франції 1804р.
48. Зобов'язальне право за Цивільним кодексом Франції 1804 р.
49. Шлюбно-сімейне право за Цивільним кодексом Франції 1804 р.
50. Кримінальний кодекс Франції 1810 р. Розвиток французького кримінального законодавства в ХІХ ст.
51. Конституційні хартії Франції 1814 р. та 1830 р.
52. Революція 1848 р. у Франції. Конституція 1848 р.
53. Особливості революції в Німеччині. Франкфуртська конституція 1849 р.
54. Друга імперія у Франції. Революція 1871 р. та її державно-правові наслідки.
55. Конституційні закони Франції 1875 р. Державний лад Третьої республіки.
56. Об'єднання Німеччини та Конституція 1871 р. Закріплення панівної ролі Пруссії в Німецькій імперії.
57. Державний механізм конституційної монархії в Англії в ХVІІІ-ХІХ ст.
58. Акти про народне представництво в Англії 1832 р., 1867 р.
59. Організація управління Британською колоніальною імперією в ХVІІІ-ХІХ ст.
60. Міссурійський компроміс 1820 р. Причини та передумови Громадянської війни 1861-1865 рр. у США.

61. Законодавчі акти А. Лінкольна в період Громадянської війни в США.
62. Загальне право Англії як основа формування англосаксонської системи буржуазного права.
63. Кримінальне уложення Германської імперії 1871 р.
64. Німецьке Цивільне уложення 1900 р. Його структура та особливості.
65. Суб'єкти цивільних правовідносин за Німецьким Цивільним уложенням 1900 р.
66. Розвиток цивільного права та його кодифікація в XIX ст.
67. Розвиток кримінального права та його кодифікація в XIX ст.
68. Колоніальні держави XVIII-XIX ст.
69. Світ на початку XX ст. Зміни на політичній карті Європи після Першої світової війни.
70. Політичні партії США у XX ст. Особливості виборів у Конгрес та виборів Президента США.
71. Посилення президентської влади в США у XX ст.
72. Законодавство "Нового курсу" президента Ф. Рузвельта.
73. Зміни державного ладу Великої Британії у XX ст. Еволюція її партійної системи.
74. Зростання ролі виконавчої влади у Великій Британії у XX ст.
75. Листопадова революція 1918 р. у Німеччині та її наслідки. Веймарська конституція 1919 р.
76. Партійно-політична боротьба в умовах Веймарської республіки в Німеччині.
77. Система органів влади та управління періоду Веймарської республіки (1919-1933 рр.).
78. Партійно-політична система Франції після Першої світової війни.
79. Народний фронт у Франції (1934-1938 рр.), його законодавство. Франція у Другій світовій війні.

80. Сутність делегованого законодавства в Англії, Франції, США.
81. Встановлення фашистської диктатури в Італії. Зміни в державному ладі.
82. Прихід до влади в Німеччині націонал-соціалістів.
83. Механізм нацистської диктатури в Німеччині. Міжнародне засудження ідеології фашизму.
84. Особливості фашистського режиму в Італії.
85. Четверта республіка у Франції. Конституція 1946 р.
86. Економічні та політичні права французьких громадян за Конституцією 1946 р. Причини скасування Конституції 1946 р.
87. П'ята республіка у Франції. Конституція 1958 р.
88. Державний лад Франції періоду П'ятої республіки.
89. Криза колоніальної системи після Другої світової війни.
90. Розпад Британської колоніальної імперії. Британська співдружність націй.
91. Зміни в структурі Французької колоніальної імперії після прийняття Конституції Франції 1946 р. Французький союз.
92. Національно-визвольний рух в Індії після Першої світової війни. Конституції 1919 р. та 1935 р.
93. Утворення Республіки Індія та Конституція 1949 р.
94. Національно-визвольні революції та конституційне законодавство в країнах Арабського Сходу.
95. Японія в період між двома світовими війнами. Мілітаризація суспільства.
96. Розвиток японської держави після Другої світової війни. Конституція 1947 р.
97. Національні держави Центральної та ПівденноСхідної Європи в 1918-1945 рр.

98. Особливості соціально-політичного розвитку європейських країн народної демократії. Революції 1989-1990 рр. та її державно-правові наслідки.

99. Утворення Федеративної республіки Німеччина.

100. Державний лад ФРН за конституцією 1949 р.

101. Утворення єдиної Німецької держави (1990 р.).

102. Основні зміни в цивільному праві буржуазних країн у ХХ ст.

103. Розвиток кримінального права буржуазних країн ХХ ст.

104. Нові тенденції у розвитку правових систем у ХХ ст. Вплив міжнародних правових норм на внутрішнє право окремих держав.

105. Прогресивні нововведення в сімейному праві в ХХ ст. Еволюція правового становища жінки.

6. Програма навчальної дисципліни

6.1. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Держава і право зарубіжних країн за стародавніх часів та у період Середньовіччя

Тема 1.1. Держава і право Стародавнього Сходу

Предмет науки “Історія держави і права зарубіжних країн” та її місце в системі юридичних наук. Методологія історії держави і права та методика викладу і вивчення. Загальнолюдські і загальнодемократичні цінності в історії держави і права зарубіжних країн.

Виникнення держави в країнах Стародавнього Сходу. Утворення держави в Єгипті. Міста-держави Месопотамії. Династії Шан-Інь та Чжоу в Стародавньому Китаї. Утворення імперії Маур'я в Індії. Індокоріння слов'янства. Основні риси суспільно-економічного розвитку. Давньосхідна община. Кастовий лад у країнах Стародавнього Сходу: авілум і мушкенум Стародавнього Вавілону, система варн Стародавньої Індії. Правове становище рабів. 6 Дискусія про азіатський спосіб виробництва. Державний лад, форми правління в країнах Стародавнього

Сходу. Поняття східної теократії, її основні елементи. Особливості державного ладу. Республіки Стародавньої Індії. Військова організація. Судовий устрій. Основні закономірності виникнення та розвитку давньосхідного права. Зв'язок релігії з правом. Конфуціанство і легізм Стародавнього Китаю. Джерела права: Закони царя Хаммурапі, Закони Ману, Фацзін. Право власності. Правове регулювання договірних відносин. Особливості договору позики в Індії та Вавілоні. Шлюбно-сімейне право. Правове закріплення станово-кастового поділу суспільства. Злочини і покарання. Судовий процес.

Тема 1.2. Держава і право античного світу

Виникнення держави в країнах античного світу. Виникнення держави у Спарті. Особливості цього процесу. Утворення Афінської держави. Реформи Тезея в Афінах. Синоїкізм. Реформи Солона і Клісфена. Демократизація державного ладу Афін у V ст. до н.е. Періодизація історії Римської держави. Боротьба патриціїв та плебеїв. Реформа Сервія Туллія. Встановлення аристократичної республіки. Основні риси суспільного ладу в античних державах. Правове становище різних груп населення в Спарті, Афінах і Римі. Античне рабство. Статус ілотів Спарті. Пекулій та колонат у Римі. Розвиток державного ладу в країнах античного світу. Військово-аристократичний характер політичної організації Спарті. Органи влади і управління: архагети, герусія, народні збори. Ефорат. Пережитки родового устрою в державному механізмі Спарті. Пелопонеська війна і криза політичної системи Спарті. Афінська демократична республіка. Центральні органи Афінської держави: народні збори, рада п'ятисот, гелієя, арео- 7 паг. Державні посади і порядки їх заміщення. Армія. Організація судової влади. Занепад афінської демократи. Антична колонізація. Державний лад Риму періоду Республіки. Види народних зборів, сенат, магістратура. Передумови переходу від республіки до імперії. Диктатура Сулли. Перший і другий триумвірати. Суспільний та державний лад Риму в періоди принципату і домініату. Реформи

Діоклетіана та Константина. Римська поліція. Судоустрій. Поділ імперії на Західну і Східну. Падіння Західної Римської імперії. Основні риси античного права. Право Спарти. Закони Лікурга. Роль общинної власності. Шлюб і сім'я. Пережитки матріархату. Джерела афінського права. Закони Драконта і Солона. Звичаєве право і закон. Власність і обмеження в розпорядженні нею. Право зобов'язань. Шлюбно-сімейне право. Злочини і покарання. Основні етапи розвитку римського права: найдавніший, класичний і посткласичний періоди. Джерела римського права. Квіритське (цивільне) право. Закони XII таблиць. Едікти магістратів. Преторське право. "Право народів". Імператорські конституції. Роль римських юристів у правотворенні. Римське право найдавнішого періоду. Право власності. Манципація. Договір позики. Шлюб і сім'я. Римське право класичного та посткласичного періодів. Поділ права на публічне і приватне. Розвиток права власності. Поняття і види зобов'язань. Шлюбно-сімейне право. Злочини і покарання за римським правом. Еволюція форм цивільного процесу: легісакційний процес, формулярний і екстраординарний. Загальноісторичне значення римського права та його рецепція.

Тема 1.3. Феодальна держава і право в країнах Європи

Ранньофеодальна монархія. Держава франків при Меровінгах і Каролінгах. Ранньофеодальна монархія в Англії, Франції та Німеччині у IX – XIII ст. Формування феодальних відносин. Суспільний лад феодальної Сербії та феодальної Чехії. Форми селянської залежності. Феодальна ієрархія. Сутність сюзеренітету-васалітету. Особливості розвитку феодальних відносин у Східній Римській імперії (Візантії) та їх вплив на еволюцію державного ладу. Державний лад європейських країн у період ранньофеодальної монархії. Королівська влада і центральні органи управління. Адміністративні та судові права феодалів. Розпад франкської імперії. Утворення "Священної Римської імперії" в Німеччині. Політична децентралізація Франції та Німеччини. Нормандське завоювання 1066 р. Англії та його значення для подальшого суспільного і політичного

розвитку країни. Реформи Генріха II. Посилення королівської влади в Англії. Перше Болгарське царство (IX – XI ст.). Друге Болгарське царство. Ранньофеодальна монархія в Польщі. Державний лад Візантії. Імператор. Центральний державний апарат і місцеве управління. Військова організація та суд. Станово-представницька монархія XIV – XVI ст. Зміни в суспільному ладі. Становище селянства. Формування трьох основних станів: духовенства, дворянства і городян. Політичне об'єднання Франції. Посилення королівської влади. Генеральні штати, їх структура, компетенція. Центральне і місцеве управління. Судова система.

Основні пам'ятки права слов'янських держав. Болгарський “Закон судний людям” 865 р. “Польська правда”. Сербський “Законник благовірного царя Стефана” 1349 р. Польські статuti Казимира Великого, видані в 1347 р. Канонічне право. Римсько-католицька церква в країнах Західної Європи. Інквізиція. Розвиток міського права. Статuti вільних міст, цехів і купецьких гільдій. Магдебурзьке право. Рецепція римського права в Західній Європі. Право феодальної земельної власності: алод, фео́д і бенефіцій. Його основні принципи: ієрархічна структура, становий характер, обмеження в розпорядженні, особливий порядок спадкування. Злочини і покарання. Обвинувально-змагальна форма процесу і розшуковий (інквізиційний) процес. Особливості феодального права Англії. “Загальне право” і “право справедливості”. Статутне право. Феодальна поземельна власність. Майорат. Класифікація злочинів згідно з англійським правом. “Криваве законодавство” періоду абсолютизму.

Розділ 2. Держава і право зарубіжних країн Нового часу

Тема 2.1. Феодальна держава і право в країнах Азії та Африки

Основні закономірності виникнення і розвитку феодальної держави і права Азії та Африки. Традиційний характер суспільно-політичного життя і форм держави. Вплив релігії на соціальну і політичну структуру. Перехід до феодалізму в Індії та Китаї. Виникнення феодального суспільства і феодальної держави в Японії. Суспільно-політичний розвиток Китаю.

Династії Тан, Мін і Цин. Імператорська влада. Традиційні державні відомства. Армія. Судова організація. Станово-кастова структура феодалної Індії. Делійський султанат. Державна структура імперії Великого Могола. Збройні сили. Державний лад ранньофеодалної Японії. Імператорська влада. Встановлення сьогунату. Органи центрального і місцевого управління. Військова організація. 11 Утворення Арабського халіфату. Суспільна структура. Організація державної влади. Судова система. Середньовічні держави Африки: Гана, Малі, Сонгай, міста-держави Хауса. Суспільно-економічний розвиток. Центральні і місцеві управління. Основні риси права феодального Китаю. Систематизація законів. Розвиток права у феодальній Індії. Коментарі до дхармашастр. Джерела й основні інститути права Японії. Особливості становлення і розвитку мусульманського права, зв'язок релігії та права. Джерела мусульманського права. Коран. Сунна. Іджма. Право власності. Договір. Шлюбносімейне право. Злочини і покарання. Право середньовічних африканських держав.

Тема 2.2. Виникнення буржуазної держави і права

Причини і передумови буржуазних революцій в Англії, Франції, Німеччині і Північній Америці. Основні завдання буржуазних революцій та їх рушійні сили. Особливості північноамериканської революції і революції в Німеччині. Буржуазна революція 1640 – 1658 рр. в Англії. Політичні течії в революції. Довгий парламент. Три етапи революції. Встановлення конституційної монархії. Перерозподіл власності. Проголошення республіки. Протекторат Кромвеля. “Знаряддя управління” 1653 р. Система органів влади і управління за часів протекторату. Військова диктатура Кромвеля. Реставрація Стюартів. Революція 1775 – 1787 рр. у Північній Америці. Початок війни англійських колоній за незалежність. Лойялісти. Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки 1776 р. Другий етап революції. Статті конфедерації і вічного союзу 12 1781 р. Мир з Англією 1783 р. – початок третього етапу

революції. Повстання Д. Шейса. Розробка і прийняття Конституції США 1787 р. Білль про права 1791 р. Буржуазна революція 1789 – 1794 рр. у Франції. Державно-правові ідеї Вольтера, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є. Три основні етапи революції. Установчі збори. Декларація прав людини і громадянина 1789 р. Конституція 1791 р. Втілення принципу розподілу влади. Законодавство конституціоналістів. Жирондистська республіка. Диктатура яacobінців. Революційний уряд. Конвент та його комітети. Революційний трибунал. Армія. Соціально-економічні заходи яacobінців. Аграрне та робітниче законодавство. Переворот 9-го термідора і термідоріанська реакція. Конституція 1795 р. Уряд Директорії. Буржуазна революція 1848 – 1849 рр. в Німеччині, її причини і передумови. Революційні виступи в Австрії та Пруссії. Франкфуртський парламент і Конституція 1849 р. Причини поразки революції, що не вийшла за межі першого етапу. Підсумки і наслідки буржуазних революцій в Англії, Франції, Німеччині і Північній Америці.

Тема 2.3. Розвиток буржуазної держави до початку ХХ ст.

Формування буржуазної конституційної монархії в Англії. “Славна революція” 1688 р. Білль про права 1689 р. і Акт про упорядкування 1701 р. Основні принципи британського парламентаризму. Оформлення державного механізму буржуазної конституційної монархії. Виборчі реформи 1832 р. і 1867 р. Консерватори (торі) і ліберали (вігі). Подальший розвиток державних структур. Реформи місцевого самоврядування. Поліція. Судова реформа 1875 р. Основні зміни в політичній системі Англії в останній чверті ХІХ ст. Соціально-економічний і політичний розвиток США наприкінці ХVІІІ ст. – у першій половині ХІХ ст. Міссурійський компроміс 1820 р. Другий Міссурійський компроміс 1850 р. Громадянська війна 1861 – 1865 рр. Законодавчі акти 13 уряду А. Лінкольна: Гомстед-акт 1862 р. і Прокламація про звільнення рабів. Перемога Півночі. Реконструкція Півдня. Еволюція державного ладу. ХІІІ – ХV поправки до Конституції США. Зростання централізації. Посилення

ролі Верховного Суду США. Еволюція державного ладу США у другій половині XIX століття. Конгрес. Президент США. Місьцеве управління. Збройні сили. Поліція. Судова система США. Соціально-політичний розвиток Франції у 1799 – 1870 рр. Переворот 18 брюмера (1799 р.) Наполеона Бонапарта. Конституція 1799 р. Консулат. Імперія Наполеона I. Створення централізованого бюрократичного апарату. Основні риси бонапартизму. Реставрація монархії Бурбонів. Хартія 1814 р. Липнева революція і Хартія 1830 р. Революція 1848 р. і проголошення Другої республіки. Конституція 1848 р. Державний переворот Луї Бонапарта (1851 р.) і Конституція 1852 р. Державний лад Другої імперії. Армія і поліція в системі бонапартизму. Революція 18 березня 1871 р. Роль ЦК національної гвардії. Вибори і проголошення Паризької комуни. Злам буржуазної державної машини Комуною. Декларація “До французького народу” 19 квітня 1871 р. Державний лад Паризької комуни та принципи її організації. Соціально-економічні заходи Комуни. Судова система. Виникнення Третьої республіки у Франції. Партії і політична боротьба після загибелі Комуни. Конституційні закони 1875 р. Соціально-політичні наслідки поразки буржуазної революції 1848 р. в Німеччині. Пруський шлях розвитку капіталізму. Об’єднання Німеччини через Пруську монархію. Створення Німецької імперії. Імперська Конституція 1871 р. Державний лад. Судова система. Панування Пруссії в Німецькій імперії. Перетворення Австрійської імперії на дуалістичну монархію – Австро-Угорщину. Управління Галичиною.

Тема 2.4. Колоніальні імперії

Колоніальні володіння Англії. Організація управління колоніями. “Завойовані” колонії та “переселенські”. Домініони. Акт про дійсність колоніальних законів 1865 р. Імперські конференції. Акти про управління Індією. Акт про Британську Північну Америку 1867р. Створення і розвиток французької колоніальної імперії. Організація управління

колоніями. Реформа управління Алжиром. Управління іспанськими, португальськими та німецькими колоніями.

Тема 2.5. Виникнення і розвиток буржуазного права

Буржуазні революції XVII – XIX ст. і виникнення нових буржуазних правових систем. Сутність буржуазного права та його принципи. Основні системи буржуазного права: англосаксонська, континентальна (романо-германська) тощо.

15 Англосаксонська система права. Поступова трансформація феодального права Англії в буржуазне. Створення в Англії основних інститутів цивільного буржуазного права. Джерела цивільного права: “загальне право” і “право справедливості”. Англійська доктрина судового прецеденту. Статутне право. Збереження феодальної форми та архаїчних правових інститутів. Поділ власності на “реальну” та “особисту”. Довірча власність (траст). Впровадження буржуазних принципів у традиційну англійську доктрину договору. Деліктне право та його особливості. Правовий статус торговельних компаній. Сімейне право. Специфічна система судових позовів. Становлення і розвиток буржуазного кримінального права в Англії. Збереження феодальних кримінально-правових норм. Тричленна система злочинів. “Habeas corpus act” 1679 р. Лібералізація каральної політики. Поширення англосаксонської системи права в країнах Британської колоніальної імперії. Вплив англосаксонської системи на виникнення і розвиток буржуазного права в США.

Континентальна система буржуазного права. Основні закономірності її встановлення. Радикальне скасування у Франції старих феодальних правових інститутів та розробка нової правової системи. Джерела цивільного права Франції. Роль закону. Цивільний кодекс Наполеона 1804 р. Торговельний кодекс Франції 1807 р. Австрійський цивільний кодекс 1811 р. Саксонське цивільне уложення 1863 р. Розробка і прийняття Німецького цивільного уложення 1900 р., його структура, особливості. Торговельний кодекс Японії 1899 р. Основні інститути цивільного права в країнах континентальної системи права. Рівність перед законом,

священність і недоторканність приватної власності, свобода договору, рівність сторін у договорі, його обов'язковість. Нові принципи сімейного права Цивільний шлюб. Виникнення буржуазного кримінального права. Декрети революції та Кримінальний кодекс Франції 1791 р. Кримінальний кодекс Франції 1810 р. Імперський кримінальний кодекс Німеччини 1871 р. Кримінальний кодекс Японії 1880р. 16 Розвиток буржуазного законодавства про працю. Закони про робітників та бідних в Англії. Законодавство про працю в США. Становище профспілок. Закон Ле-Шапельє 1791 р. у Франції. Законодавство 1884 р. про робітничі спілки. Закон про соціальне страхування 1883 р. в Німецькій імперії. Регламентація дитячої та жіночої праці в Англії, Франції, США, Німеччині.

Розділ 3. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу

Тема 3.1. Розвиток буржуазної держави у ХХ ст.

Світ на початку ХХ ст. Зміни на політичній карті Європи після Першої світової війни. Друга світова війна та її державно-правові наслідки. Сполучені Штати Америки. Розвиток державномонополістичного капіталізму. Державне регулювання ринкових відносин. “Новий курс” президента Рузвельта і його основні заходи: відбудова банківсько-фінансової системи, відбудова промисловості, аграрна політика, боротьба з безробіттям. Двопартійна система США. Демократи і республіканці. Асоціація прогресивних дій. Інші політичні партії та угруповання. Основні зміни у державному ладі США. Принципи федералізму. Централізація влади. Конгрес та його постійні комітети. Демократизація виборчого права. ХІХ, ХХІV і ХХVІ поправки до Конституції. Закон про виборчі права 1965 р. Президент. Апарат Білого дому. Мілітаризація державного апарату. Пентагон і ЦРУ. Структура поліцейського апарату. ФБР. Верховний Суд США. Зміни в політичному режимі Сполучених Штатів після Другої світової війни. Велика Британія. Соціально-економічна структура. Розвиток британської двопартійної системи. Консерватори і

ліберали. Посилення лейбористської партії. Еволюції державного ладу. Акт про парламент 1911 р.

Франція у Другій світовій війні. Кінець Третьої республіки. Боротьба за демократичну конституцію після закінчення Другої світової війни. Референдуми 21 жовтня 1945 р. і 5 травня 1946 р. Конституція 1946 р. Четверта республіка у Франції. Перегляд Конституції 1946 р.

Поразка фашистської Німеччини у Другій світовій війні. Потсдамські угоди. Окупаційний Статут. Політика розколу країни: Бізонія і Тризонія. Утворення ФРН. Основні риси Боннської конституції 1949 р. Еволюція політичного режиму. Структура поліцейського апарату.

Італія після Другої світової війни. Боротьба за демократизацію суспільного і державного ладу. Конституція 1947 р. Японія в період між двома світовими війнами. Мілітаризація суспільства. “Нова політична структура” і “Нова економічна структура”. Збереження монархічної влади. Каральні органи. Японська держава після Другої світової війни. Перебудова суспільно-економічних засад. Конституція Японії 1947р. Початок новодемократичної революції в Китаї. Період громадянських революційних війн. Утворення Китайської Народної Республіки. Конституція КНР 1954 р. Основний закон 1975 р. і Конституція 1978 р. Конституція КНР 1982 р.

Тема 3.2. Розпад колоніальних імперій і утворення нових незалежних держав

Криза колоніальної системи після Першої світової війни. “Маневри” колонізаторів. Новий підйом національно-визвольної боротьби в колоніях після Другої світової війни. Остаточний розпад колоніальних імперій. Розпад Британської колоніальної імперії. Імперські конференції 1926 р. і 1930 р. Вестмінстерський статут 1931 р. Британська співдружність націй. Підйом національно-визвольного руху. Руйнування колоніальної імперії. Криза Французької колоніальної імперії. Боротьба колоній за незалежність. Зміни в структурі Французької колоніальної імперії після прийняття

Конституції Франції 1946 р. Створення Французького Союзу. Спілка сімнадцяти африканських колоній. Проголошення в 1962 р. незалежності Алжиру. Утворення Республіки Індії. Підйом національно- 19 визвольної боротьби в Індії після Першої світової війни. Колоніальна політика Великої Британії. Конституції 1919 р. і 1935 р. Політичні та правові ідеї гандизму. Акт про незалежність Індії 1947 р. й утворення двох домініонів. Конституція Індії 1949 р. Проголошення Республіки Індія 1950 р. Державний лад. Управління штатами. Проголошення незалежності Індонезії. Конституція 1946 р. Посилення влади президента. Переворот генерала Сухарто в 1965 р. Роль військових. Національно-визвольні революції у країнах Арабського Сходу. Національна революція в Єгипті. Конституції 1956 р. і 1971 р. Боротьба за національну незалежність Сирії та Лівану. Національно-визвольна війна в Алжирі. Утворення Демократичної Республіки Афганістан. Боротьба за незалежність у колоніях тропічної Африки. Піднесення національно-визвольного і демократичного руху в Латинській Америці.

Тема 3.3. Основні зміни в праві буржуазних країн

Нові тенденції у розвитку правових систем. Поява нових галузей законодавства і комплексних галузей права. Вплив міжнародних правових норм на внутрішнє право окремих держав. Активізація кодифікаційної діяльності у Франції та США. Практика консолідованих законів у Великій Британії. Розвиток цивільного і торгового права. Суб'єкти права. Статус фізичної та юридичної особи. Правові форми організації монополістичного капіталу. Контрольний пакет акцій. Патентні картелі. Антитрестівське законодавство. Еволюція права власності. Право зобов'язань. Нові види договорів. Договори приєднання. Державно-адміністративне втручання у сферу договірних відносин. Цивільний і Торговельний кодекси Франції. Прогресивні нововведення в сімейному праві. Правове становище заміжньої жінки. Шлюбні контракти. Соціальне законодавство. Становище професійних спілок. Право на страйк. Закон Вагнера 1935 р. і Закон

ТафтаЗартлі 1947 р. у США. Закон “Про відносини в промисловості” 1971 р. у Великій Британії.

Тема 3.4. Національні держави Центральної та Південно-Східної Європи

Виникнення після Першої світової війни національних держав у Чехословаччині, Угорщині, Югославії, Болгарії. Утворення незалежної Польської Республіки. Конституційне самовизначення Болгарії. Мала Конституція Польщі 1919 р. Конституція Румунії 1923 р. Тимчасова конституція Чехословаччини 1918 р. Відовданська Конституція Югославії 1921 р. Державні перевороти і встановлення авторитарних режимів у Югославії, Болгарії, Угорщині. Антидемократична Конституція Польщі 1935 р. Політичний режим Антонеску в Румунії. Характер і форми революцій середини 40-х рр. ХХ ст. у країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Встановлення народно-демократичної влади. Будівництво нового державного апарату. Конституційне законодавство. Особливості соціально-політичного розвитку європейських країн народної демократії. Деформація економіки та суспільно-політичного ладу. Криза системи “реального соціалізму”. Демократичні революції 1989 – 1990 рр. і демонтаж адміністративно-бюрократичної системи управління. Напрямки економічних перетворень. Утворення незалежних Чеської та Словацької держав.

6.2. Структура та обсяг навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		Лекції	Практ.	Лабор.	Конс.	Самост. робота		Лекції	Практ.	Лабор.	Конс.	Самост. робота
Розділ 1. Держава і право зарубіжних країн за стародавніх часів та у період Середньовіччя												
Тема 1.1. Держава і право Стародавнього Сходу	14	2	4			8	10	1	1			13
Тема 1.2. Держава і право античного світу	14	2	4			8	8	1				13
Тема 1.3. Феодальна держава і право в країнах Європи	14	2	4			8	8					14
Разом за Розділом 1	42	6	12			24	60	2	1			40
Розділ 2. Держава і право зарубіжних країн Нового часу												
Тема 2.1. Феодальна держава і право в країнах Азії та Африки	14	2	4			8	8					14
Тема 2.2. Виникнення буржуазної держави і права	14	2	4			8	10	1	1			14
Тема 2.3. Розвиток буржуазної держави до початку ХХ ст.	14	2	4			8	8	1				14
Тема 2.4. Колоніальні імперії	14	3	4			7		1				14
Тема 2.5. Виникнення і	14	3	4			7		1				14

розвиток буржуазного права												
Разом за Розділом 2	70	12	20			38	4	1	1			70
Розділ 3. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу												
Тема 3.1. Розвиток буржуазної держави у ХХ ст.	16	3	5			8	1	1	1			14
Тема 3.2. Розпад колоніальних імперій і утворення нових незалежних держав	16	3	5			8	1	1	1			14
Тема 3.3. Основні зміни в праві буржуазних країн	16	3	5			8	11	1				13
Тема 3.4. Національні держави Центральної та Південно-Східної Європи	16	3	5			8	14	1				13
Разом за Розділом 3	64	12	20		4	32	102	4	2		2	54
Усього годин	180	30	52		4	94	180	10	4		2	164

Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Держава і право Стародавнього Сходу	2	1
2.	Виникнення буржуазної держави і права	2	1
3.	Феодална держава і право в країнах Європи	2	
4.	Феодална держава і право в країнах Азії та Африки	2	
5.	Виникнення буржуазної держави і права	2	1
6.	Розвиток буржуазної держави до початку ХХ ст.	2	1
7.	Колоніальні імперії	3	1
8.	Виникнення і розвиток буржуазного права	3	1

9.	Розвиток буржуазної держави у ХХ ст.	3	1
10.	Розпад колоніальних імперій і утворення нових незалежних держав	3	1
11.	Основні зміни в праві буржуазних країн	3	
12.	Національні держави Центральної та Південно-Східної Європи	3	
Разом		30	10

Теми практичних (семінарських) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Держава і право Стародавнього Сходу	4	1
2.	Виникнення буржуазної держави і права	4	
3.	Феодальна держава і право в країнах Європи	4	
4.	Феодальна держава і право в країнах Азії та Африки	4	
5.	Виникнення буржуазної держави і права	4	1
6.	Розвиток буржуазної держави до початку ХХ ст.	4	
7.	Колоніальні імперії	4	
8.	Виникнення і розвиток буржуазного права	4	
9.	Розвиток буржуазної держави у ХХ ст.	5	
10.	Розпад колоніальних імперій і утворення нових незалежних держав	5	1
11.	Основні зміни в праві буржуазних країн	5	1
12.	Національні держави Центральної та Південно-Східної Європи	5	
Разом		52	4

7. Рекомендовані джерела інформації

Основні:

1. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія / за ред. В. Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре, 2002. – 716 с.
2. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела / упоряд. Г. І. Трофанчук. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
3. Бостан Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн / Л. М. Бостан, С. К. Бостан. – К.: Центр навч. літ., 2004. – 672 с.
4. Всемирная история государства и права: энцикл. слов. / под ред. А. В. Крутских. – М. ИНФРА-М, 2001. – 398 с.
5. Всеобщая история государства и права: учеб. / под ред. К. И. Батыра. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ПБОЮЛ Гриженко Е. М., 2001. – 496 с.
6. История государства и права зарубежных стран: учеб. / под ред. К. И. Батыра. – М.: Проспект, 2011. – 576 с.
7. Музыченко П. П. История государства и права зарубежных стран: история государства и права России: [учеб. пособие: ч. 2] / П. П. Музыченко, К. Н. Витман. – 3-е изд., перераб. и доп. – Х. : Одиссей, 2004. – 624 с.
8. Страхов М. М. Історія держави і права зарубіжних країн / М. М. Страхов. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Ін Юре, 2003. – 584 с.
9. Страхов М. М. Основні закономірності становлення буржуазної держави і права у провідних країнах Європи і в Північній Америці / М. М. Страхов. – К.: НМК ВО, 1991. – 90 с.
10. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран: в 2-х т. / Е. Н. Трикоз; сост. О. Л. Лысенко; отв. ред. Н. А. Крашенинникова. – М.: НОРМА. – 2004. – 816 с.
11. Шаповал В.Н. Британская конституция: политико-правовой анализ. – К.: Лыбидь. 1991. – 135 с.
12. Хома Н. М. Історія держави і права зарубіжних країн: конспект лекцій / Н. М. Хома. – Л., 2001.
13. Орленко В. І. Історія держави і права зарубіжних країн: посіб. для підготовки до іспитів / В. І. Орленко, В. В. Орленко. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008.

Додаткові:

14. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн / В. П. Глиняний. – Х., 2009.
15. Історія держави і права зарубіжних країн: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. М. Маймескулов [та ін.]; за ред. Л. М. Маймескулова. – Х.: Право, 2011. – 520 с.
16. Історія держави і права зарубіжних країн / за заг. ред. О. М. Джужи. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Атіка, 2006. – 256 с.

17. Рабовладельческое и феодальное государство и право стран Азии и Африки: учеб. пособие / под ред.: А. И. Рогожина, Н. Н. Страхова. – Х.: Вища шк., 1981. – 216 с.
18. Харитонов Е. О. Римське приватне право: конспект лекцій, практикум / Е. О. Харитонов. – Х.: Одіссей, 2000. – 272 с.
19. Черниловский З. М. Всеобщая история государства и права / З. М. Черниловский. – М.: Юристъ, 2001. – 576 с.
20. Ламберг-Карловски К. Древние цивилизации. Ближний Восток и Мезоамерика [пер. с англ.] / К. Ламберг-Карловски, Дж. Саблов. – М.: Мысль, 1992.
21. Бельсон Я. М. История государства и права США / Я. М. Бельсон, К. Е. Ливанцев. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1982.

8. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

1. Навчальні аудиторії, які обладнані для проведення лекційних і семінарських занять;
2. Аудіовізуальні, технічні і комп'ютерні засоби навчання: комп'ютери, оснащені програмними пакетами: SPSSfor Windows (Statistical Packagefor Social Sciences) – пакет програм комп'ютерної обробки первинної психологічної інформації; Excelfor Windows – пакет програм для створення статистичних таблиць, діаграм, графіків, обробки первинної інформації методом середніх величин; Wordfor Windows – пакет програм для текстового форматування й ілюстрування звітів за підсумками проведених психологічних досліджень; мультимедійний проект, екран.
3. Презентації лекцій в Powerpoint.